

Mají pomníky paměť?: Vojtěch KESSLER, *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*, Praha, Historický ústav, 2017, 336 s., ISBN 978-80-7286-308-2

Válečné pomníky z 19. století jsou zajímavým fenoménem, na němž lze ilustrovat proměny kulturní paměti. Vojtěch Kessler vznik pomníků spojuje s historismem 19. století a romantickou reakcí na osvícenskou racionalitu. Představovaná kniha popisuje, co se s pomníky dělo od původní motivace jejich stavitelů až po současné návštěvníky pamětních míst. Samotné pomníky zasazuje do kontextu válečných dějin i pozdějších interpretací jednotlivých bitev. Propojit dějiny jednotlivých pomníků s proměnami kulturní paměti se ale autorovi v průběhu práce nepodaří.

Autor se pokouší o popis vývoje vzpomínání, které se váže k vybraným válečným pomníkům. Vychází z různorodých konceptů paměťových studií, které se snaží skloubit s přístupy typickými pro českou historiografii. V úvodu a první, metodologické kapitole se proto objevuje množství vzájemně se překrývajících přívlastků paměti jako „historická“, „kolektivní“, „žitá“, dále se snaží o aplikaci významově zastřeného pojmu „druhý život“ a o práci s „historickým vědomím“ a „povědomím“. V souladu s obdobnými českými pracemi rozumí konceptu „místa paměti“ nikoliv jako metafoře, ale doslovně — pro něj jsou tímto místem pomníky. Stěžejní část knihy je rozdělená do čtyř částí podle místa a bitvy, ke kterým se dané pomníky vážou, jmenovitě Kolín, Slavkov, Chlumec a Chlum. Tyto části se drží stejné struktury. Po bibliografickém přehledu následuje popis samotné bitvy a vzpomínání na ni. Poté autor popisuje historii vzniku jednotlivých pomníků a dále se snaží o popis toho, jak se pomocí určitého pomníku na zmiňované události vzpomínalo od jejich vzniku do současnosti. Pracuje především s dobovými texty o pomnících, jakými jsou populárně-naučné knihy nebo novinové články, případně s prameny, které souvisejí se vznikem pomníků, např. dokumenty spolků za ně agitujících.

Vojtěch Kessler se podobně jako mnozí další, kteří se odhodlali vstoupit do debaty o paměťových studiích, snaží vyrovnat s hojností pojmů, které tento mezioborový přístup nabízí. V úvodu i samotné práci se ale projevuje, že to jeho metodologii spíše uškodilo. Než aby využil dosavadní koncepty k jasnému vymezení vlastní perspektivy, spíše přistoupil na klišé o obtížnosti definice paměti a jejímu nejasnému vztahu k pojmu historie (např. někde vychází z myšlení Pierra Nory, pro nějž stály paměť a historie v protikladu,¹ jinde se snaží oba pojmy smířit). Zdá se, že autorovi je nakonec nejvíce vlastní metafora škály, na jejíž krajní body pokládá paměť a historii. Možná, že i proto se ve výsledku rozhodl přiklonit se ne tak ke konceptům paměťových studií, byť se jimi nejdříve široce zabývá, ale k pojmovému aparátu, který mu nabízí česká historiografie. Zavádí pojmy Miroslava Hrocha, který na základě představy o míře vědění mluví o historickém vědomí a povědomí, které určují škálu představ o minulosti.² Paměť je pro něj pak instrumentalizací těchto představ, zatímco od-

1 Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií: Problematika míst*, in: Alban Bensa (ed.), *Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti (Cahiers du Cefres 13)*, Praha 1998, s. 7–31.

2 Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: Radka Šustrová — Luba Hédlová (edd.), *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014, s. 21–55.

borná historiografie stojí díky svému kritickému přístupu k poznání stranou, jakoby netknuta kulturní podmíněností. Toto pojetí ale definuje paměť značně jinak než v zahraničí. Například Astrid Erll, jedna z nejvýznamnějších současných teoretiček paměťových studií, kulturní paměť chápe jako totalitu představ o minulosti, do nichž se vejde právě i historiografické psaní.³ To by samozřejmě bylo zcela v pořádku, pokud by autor zároveň neodkazoval na mnoho dalších zahraničních teoretiků, kteří s pojmem operují odlišně než on.

Samotný podtitul knihy „druhý život válečných pomníků“ předznamenává metodologické problémy celého textu, stejně jako otázky, které autor opomenul. Pojem druhého života se používá v české historiografii a, jak sám autor poznamenává, nikdo nikdy neprovedl jeho konceptualizaci. Přesto je to nakonec pojem, který utváří další podobu jeho práce. Autor jako „druhý život“ označuje „popis vývoje historické paměti od skutečnosti samé k dnešku“. Druhý život je metaforou, která operuje s dichotomií historické skutečnosti a jejího obrazu. To je problematické samo o sobě, ve spojení s pomníky obzvláště. Podle autora je „primární“ charakteristikou „historická skutečnost“, již daný pomník reprezentuje, v tomto případě tedy konkrétní bitvy, a „sekundární“ charakteristikou pak jeho „druhý život“, tedy vzpomínková praxe vázaná na pomník od prvního nápadu na jeho výstavbu až dodnes. Dalo by se tak snad mluvit spíše o tom, že pomník představuje „druhý život“ samotné bitvy. Pomník je přece jen jedním z mnoha způsobů, jak se na bitvu vzpomíná, a sám žádný „první život“ nemá. Jakýkoliv „život“ pomníku determinují lidé, na což autor mnohokrát v textu naráží, přesto tomu nepřizpůsobí svůj přístup. Není jasné, o čí paměti autor vlastně mluví — kdo jsou ti, kteří utvářejí paměť, „druhý život“ pomníků? Tímto „životem“ jsou totiž vždy lidé, kteří u pomníku vzpomínají na padlé, převlékají se u něj do historizujících převleků, performují tam své politické postavení, chodí k němu na výlety apod. Pomníky jsou totiž jen objekty, na něž se může vázat vzpomínková praxe. Její interpretaci se ale kniha ve výsledku zabývá minimálně. I když autor performativitu vzpomínání dokonce konceptualizuje s odkazem na Jeffreyho C. Alexandera⁴, s jeho teorií bohužel nakonec nepracuje, protože zůstává v rovině deskripce.

Potenciálně zajímavé jevy Vojtěch Kessler pouze zmíní, v lepším případě popíše, nepouští se ale do jejich interpretace. Když autor čtenáře navnadí na „sémiotickou analýzu“, tak nakonec pouze popíše, jak pomník vypadá, aniž by jeho vzhled dále interpretoval. Když se věnuje festivům, obvykle pouze popisuje, kdo se jednotlivých slavností účastnil. Největší slabinou tak nakonec není ani nejasná metodologie, jako spíše skutečnost, že autor vzpomínkovou praxi neinterpretuje. Tím zcela opouští rámec paměťových studií, jimiž se tak široce na začátku zabývá, a pomník se stává spíše prizmatem, skrze něž se dívá na dějiny: dějiny bitev, spolkové dějiny apod. Čtenář se tak například dozví, že v současné době se pomníky pojí s fenoménem reenactmentu, nedozví se ale, co tato praxe znamená, jak tedy vlastně rozumět proměně funkce pomníků, slovy autora „druhému životu“. Mnohem více se dozví o samotném průběhu bitvy, k níž pomník odkazuje. Autor přitom v úvodu zmiňuje právě reenactment jako

3 Astrid ERLI, *Memory in Culture*, Basingstoke 2011, s. 7.

4 J. C. ALEXANDER — B. GIESEN — J. L. MAST (eds.), *Social Performance: Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual*, Cambridge 2006.

pramen, který je klíčový pro pochopení současných způsobů konstrukce paměti. Pokud je jádrem knihy analýza (ať už kulturní paměti, historického povědomí nebo „druhého života“), nemá smysl věnovat větší prostor přehledu bibliografie a popisu samotných bitev než praxi, která se kolem pomníků odehrává.

Autor se v textu několikrát táže po využitelnosti zmíněných pojmů jako nástrojů vědecké analýzy, přesto však vlastní práci s vybranými pojmy nevyjasní. Různorodost či nejednoznačnost pojmů nejsou specifikem paměťových studií. Pro autora by to neměl být argument, díky němuž se zbaví potřeby práci konceptuálně jasně uchopit. Kniha se dotýká mnoha zajímavých otázek, které stojí za to zmínit, bohužel na většinu z nich nenabízí uspokojivou odpověď. Které kolektivy pomníky využívají ke vzpomínání a jak? Nebo jak rozumět transnacionálnímu charakteru pomníků, který dříve vedl k nacionalisticky motivovaným konfliktům, případně lhostejnosti k jejich samotné existenci, a dnes je motivem pro evropskou přeshraniční spolupráci? Spíše než odpověďmi na tyto otázky a mnoho dalších je kniha shrnutím historického kontextu, v němž pomníky vznikaly, a dějinami samotných pomníků.

Martin Babička

Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Marx, Engels, Beatles: myšlenkový svět polských a československých vysokoškoláků, 1956–1968*, Praha 2017, 422 s., ISBN 978-80-200-2668-2

Jednou z charakteristických změn, které přinesla poválečná léta růstu evropským společností, byl vznik nových socio-ekonomických kategorií mládeže a studujících. Jejich význam narůstal nejenom s počtem středo- a vysokoškoláků, ale též se zvyšující se pozorností jim věnované jak politiky, tak popkulturní produkcí. Být dospívajícím a vysokoškolákem v padesátých a šedesátých letech znamenalo stávat se objektem zájmu, diskuzí a zkoumání, stejně jako účastníkem veřejného života. Téma tohoto oboustranného procesu stojí v centru pozornosti recenzované knihy.

Role vzdělání a jeho proměny v komunistické diktatuře získala v posledních letech nebyvalou oblibu nejen českých a zahraničních badatelů, ale objevila se rovněž v řadě memoárů.¹ Souvisí to jistě jak se zájmem o socializační nástroje autoritativních režimů, tak publikačními strategiemi založenými na kombinaci myšlenky „byl jsem u toho“ a snaze po vyrovnání se s jistým selháním intelektuálních elit v době

1 John CONNELLY, *Ztročená univerzita: sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*, Praha 2008; Pavel URBÁŠEK a kol., *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003; Pavel URBÁŠEK — Jiří PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012; Jakub JAREŠ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012; Katka VOLNÁ a kol., *Proověřená fakulta: KSC na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*, Praha 2009; Josef PETRÁŇ — Lydia PETRÁŇOVÁ, *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015; František ČERNÝ, *Normalizace na pražské filozofické fakultě (1968–1989). Vzpomínky*, Praha 2009.